

Francka Premk

TRUBARJEVE VIDNE IN NEVIDNE POVEZAVE S SOMIŠLJENIKI IN VIZIJA SODOBNE ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE

*V življenju ni dovolj, da velik človek verjame
neverjetno, da se to udejanji, je potrebna akcija.*

I. Uvod o raziskovanju

Izumom oz. odkritjem v humanistiki botruje: 1. spontan preblisk, asociacija ali osebni napotek, najdba v knjižnici ali na medmrežju, 2. domneva, 3. hipoteza (domneva v objavi), 4. utemeljeno prepričanje, ki ga je treba še vsestransko podpreti z nespornimi dokazi, temelječimi na trdem delu, 5. ugotovitev, 6. trditev (ugotovitev navzven), ki izloči dotedanja neosnovana ustaljena mnenja ali hipoteze, kar včasih naleti na hud odpor okolice.

V 35 letih »trubariade«, tj. raziskav Trubarjevih del, od organizacije nove sekcije za zgodovino slovenskega jezika pri SAZU, tj. za izdelavo slovarjev slovenskih protestantskih piscev¹ in s tem v prvi vrsti Trubarjevega jezika naprej,² so se zgodile tri, dotlej še neznane ali domala prikrite stvari, ki so za slovensko javnost temeljnega pomena.

1. Za Sekcijo slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja ZRC SAZU³ ni bila nepomembna naključna najdba za Pleteršnikovim slovarjem največjega (1800 strani) dvozvezkovnega rokopisnega *Slovensko-nemškega slovarja* Štefana Kociančiča (1871), ki šteje okrog

- 1 Delo je nastajalo iz čistega idealizma in nekajletnega volontiranja: poldrugega leta leksikografske vajeniške dobe v kabinetu prof. dr. Franceta Bezlaja in pet semestrov službovanja s statusom »asistenta-stažista« po odlični doktorski promociji v Švici (Zürich).
- 2 Status sekcije je pridobila šele kasneje. Najprej je bila Komisija za historične slovarje slovenskega jezika.
- 3 Pozneje preimenovana v Sekcijo zgodovinskih slovarjev slovenskega jezika ZRC SAZU.

47.000 leksikalnih enot.⁴ To, do tedaj v Sloveniji skoraj povsem neznano leksikografsko mojstrovino sem našla po spletu okoliščin, povezanih s Trubarjevim prevajalskim postopkom, v Goriški teološki knjižnici⁵ med Kociančičevimi rokopisi.⁶

2. Na pobudo Zeva Ben-Hayyima, predsednika Hebrejske akademije za jezik,⁷ sem raziskala Trubarja v luči izvirne hebrejščine,⁸ kar je dalo glede na prevajalčeve zgodnje izjave o neznanju hebrejščine⁹ povsem nepričakovane pozitivne in neovrgljive rezultate, ki so vsestransko potrdili Trubarjevo ubesedovalno ustreznost originalu. Pri tem moram omeniti pomen elektronskega pristopa za to raziskavo. Tehnični del monografije sta omogočila Primož Jakopin s posebnim avtorskim, za zahtevno jezikoslovje in najtežje oblike prečrkovanja prilagojenim, za tiste čase genialoidnim računalniškim programom STEVE,¹⁰ in iznajdljiva računalničarka Alenka Koren, ki je s pomočjo posebnih namenskih programskih risalnih pripomočkov v STEVU sama izdelala zahtevni hebrejski črkovni font.

3. Po temeljitih raziskavah vseh tiskov 16. stoletja je bilo ugotovljeno, kako je treba tolmačiti skrivnostno neznancko, začetnico *N*, ki je izpričana pred Vergerijevo *V* in Trubarjevo *T*. na koncu spremne besede k Trubarjevemu *Katekizmu* iz leta 1555 in ki sledi Trubarjevemu posvetilnemu pozdravnemu nagovoru »Ty Vashi Slushabniki

4 Premk, 1995.

5 Stara Gorica, »Biblioteca del Seminario Teologico«. Slovar je prišel na dan pri iskanju nečesa drugega: hebraističnega gradiva tega avtorja.

6 Dostop do gradiva je Francki Premk leta 1993 olajšal status italijanskega štipendista po zmagi na mednarodnem natečaju znanstvenikov »vzhodnoevropskih«⁶ držav.

7 Zev Ben-Hayyim, predsednik hebrejske akademije za jezik, je Francki Premk po predavanju o slovenskem zgodovinskem slovarju (*Dictionnaire de la langue slovène au 16e siècle* na mednarodni leksikografski konferenci *Proceedings of The Second International Round Table Conference on Historical Lexicography*) v Leidnu (1976) dokazal, da je znanje hebrejščine, jezika originala, predpogoj – *conditio sine qua non* – za raziskovanje bibličnega jezika.

8 Premk, 1992: 2–752.

9 V predgovoru k *Prvemu delu Tiga noviga testamenta*, leta 1557, tj. devet let pred izdajo *Psaltra* (1566).

10 V sistemu ATARI – z za tiste čase najobsežnejšim črkovnim naborom.

inu Bratie«. Tri začetnice N.V.T. (*Catechismus*, 1555) namreč pomenijo: Francesco Negri Bassanese, Peter Pavel Vergerij ml., Primož Trubar.

Postopek preverjanja je bil zelo počasen in temeljit.¹¹

Ta navidez nepomemben prispevek slovenski znanosti pa nima ne le velike teže, temveč globoke in razvejene korenine, ker se za dešifrirano inicialko skrivajo še neznane okoliščine švicarsko-italijanskih obmejnih pribežališč verskih spreobrnjenec pred inkvizicijo. Tam se je zbrala osrednja intelektualna elita, ki je utelešala temeljni kulturni in teološki miselni vzorec 16. stoletja, s katerim je bil Trubar tesno povezan. Počasi ga je oblikoval v samostojno in hkrati integralno osebnost, vse življenje v celoti duhovno vpeto v svoj prvotni kulturni prostor.

S tem se odpirajo novi pogledi na komunikacijo v 16. stoletju, ki se ji je treba posebej posvetiti.

II. Vidne in nevidne prijateljske vezi

V 16. stoletju je renesančni človek neposredno vpet v evropska dogajanja. To je čas velikih prijateljskih vezi, ki so prekinjene ob smrtni postelji:

Med dokazanimi osebnimi stiki v zahodni¹² svetovni literaturi omenimo pregovorno prijateljstvo Michela de Montaigna z De La Boetiejem.¹³

Razmišljanje o tem, kako bi potekalo Trubarjevo življenje in delo brez tržaškega škofa Petra Bonoma ter Petra Pavla Vergerija ml. in njunega kroga učenih somišljenikov, lahko ostaja samo na ravni ugibanj in spekulacije. Pri Slovencih sta Primož Trubar in Peter Pavel Vergerij ml. drug za drugega nepogrešljiva. Največja Vergerijeva zasluga je dokazljiva: ustno je nagovoril Trubarja k prevajanju *Biblije* in mu pri tem pomagal.¹⁴ Prav tako je dokazano, kako je tržaški škof

11 Trajal je nekaj desetletij. Ob izidih raziskave so sproti nastajale posamezne študije (Premk, 1999; Premk, Premk - Bogataj, 2006)

12 O stikih s slovanskimi novodobnimi intelektualci 16. stoletja bo izšla posebna študija.

13 Prim. Premk, 1973: 54.

14 Jakob Rigler in Ivan Filipovič, *Vergerius*, v: Slovenski bibliografski leksikon 13, Ljubljana 1982: SAZU, str. 408.

Peter Bonomo Trubarju krojil usodo in bil do smrti njegov zaščitnik, vendar v podrobnostih še ni povsem razviden tržaški trikotnik: P. Trubar – P. Bonomo – P. P. Vergerij ml. Sodobni slovenski¹⁵ in italijanski avtorji pa v svojih raziskavah niso povsem istih misli s S. Di Brazzanom, raziskovalcem Petra Bonoma, glede škofovega deleža pri Trubarjevi izobrazbi in osebnostni rasti. V svoji monografiji Di Brazzano trdi, da škof Bonomo ni namenjal preveč prostora narodnim jezikom, še tistim z literarno tradicijo, na primer italijanščini, ne, kaj šele tistim brez nje.¹⁶

Neverjetno organizirane stike s sodobniki razkrivajo Trubarjeva pisma, ki so dokazano dosegla svoje naslovnike. Pomembna Trubarjeva korespondenta sta bila Heinrich Bullinger, naslednik Hulricha Zwinglija, in močno preganjani »heretik« Bernardino Ochino, ki se je skupaj s hebraistom Francescom Stancarom zatekel pred inkvizicijo v švicarsko-italijansko obmejno mestece Chiavenno k P. P. Vergeriju ml. in Francescu Negriju. Za boljši vpogled v Trubarjevo vpetost v aktualna duhovna dogajanja pa ne zadošča natanko poznavanje njegovih pisem, uvodov in posvetil k posameznim, tudi nemškim in glagolskim tiskom, temveč se je treba vživeti tudi v druge velike osebnosti zahodnih jezikovnih tradicij, ki so prispevale pomemben pečat svoji dobi in njenemu zorenju.

Presenetljive nevidne povezave vodijo od Trubarjeve izdaje psalmov do francoskega preroka Michela de Nostradamusa (1503–1566), ki je v rimanih štirivrstičnih kiticah utelešal kozmos in svet in je tako združeval sodobnike z bodočimi generacijami. Umrli je natanko v letu, ko je ugledal luč sveta Trubarjev *Ta Celi Psalter Davidou* (1566).

Ob Trubarjevem preganstvu iz Kranjske njegovo dopisovanje s

15 Bonazza, 1996: 22–33, idr.

16 Di Brazzano, Stefano: »non credo sia di enfatizzare troppo ... lo spazio concesso dal vescovo alle lingue volgari, e non soltanto a quelle già dotate di una ricca tradizione letteraria come l'italiano, ma anche a quelle che, come lo sloveno, ne erano affatto prive«. Glede Pietra Bonoma (1458–1546) trdi, da nekateri slovenski znanstveniki (omenja P. Simonitija pa tudi F. Premk [o tem zadnjem je obsežnejša študija v tisku]) pri svojih izjavah glede škofove zavzetosti za narodne (neuradne, cerkvene) jezike pretiravajo (Di Brazzano, 2005: 328).

Heinrichom Bullingerjem in biblicistom Bernardinom Ochinom ni prenehalo, temveč je segalo še v njegova kepmtenska leta.¹⁷

V svojih pismih je Trubar razodel Bullingerju o svojem prevajanju *Psalterja* stvari, ki jih ne najdemo niti v njegovem predgovoru k temu delu niti nikjer drugod; pozorni moramo biti na vsako besedo, predvsem pa na izraz »sobrate«, kar pomeni, da so mu bili Bullingerjevi¹⁸ najtesnejši sodelavci dobro znani: »Pozdravite v mojem imenu vaše sobrate, zlasti gospoda Waltherja; njegovo in Musculusovo delo o psalteriju mi prav dobro rabita za moj slovenski psalter«. ¹⁹ Pri Švicarjih Wolfgangu Musculusu in Rudolfu Walthru ter v manjši meri Hulrichu Zwingliju, ki so prevajali predvsem neposredno iz hebrejščine in na katerih prevode psalterja ter komentarje se je Trubar v svoji težnji po približevanju originalu občasno naslanjal, je treba omeniti naslednje: Musculus v komentarjih psalmov *In Sacrosanctum Davidis Psalterium Commentarij*²⁰ v izvirni pisavi razlaga navedeno hebrejsko in celo kaldejsko besedilo, to pa zahteva določeno predznanje klasične hebrejščine; torej je prvi slovenski pisec moral doseči vsaj osnovno stopnjo znanja tega jezika, da je komentarje lahko uporabil.²¹

Pričevanja o B. Ochinu kažejo, kako skrben je bil Trubar pri svetopisemskem prevajanju, saj je pritegnil k novozaveznemu prevajanju tudi greciste. Sergio Bonazza piše, da je Ochino ne le »spremljal Trubarjev prevod *Nove zaveze* v slovenščino«, temveč, da »je bil pri tem celo soudeležen z nasveti«. ²² Podobno je Trubar k starozaveznemu prevajanju pritegnil tudi hebraiste.²³

17 Prim. Premk, 1996: 15, 16, 89. Dve pismi iz leta 1557 Heinrichu Bullingerju (Rajhman, 1986: 33). Prim. Bonazza, 1996: 26 idr.

18 Rudolf Gualther (Walther, Walthi) je Bullingerjev naslednik, Bullinger pa je naslednik Ulricha Zwinglija. Torej je bil Trubar v najtesnejši povezavi s »zwinglijanci«.

19 V prevodu Jožeta Rajhmana, dve pismi iz leta 1559 Heinrichu Bullingerju (1986: 37).

20 Musculus, Wolfgang (1551): *Sacrosanctum Davidis Psalterium*. In *Davidis psalterium comentarii*. Basileae: Ioannes Hervagius.

21 Premk, 1992.

22 Bonazza, 1996: 27.

23 Študija, oprta na Trubarjeve izjave v glagolskem tisku, je v delu.

Trubarja in Negrija so povezovale navzven nevidne vezi, domnevno prek Vergerija in drugih članov evangeličanskega zatočišča v Chiavenni. Bernardino Ochino je bil poleg Vergerija najbližji sodelavec Francesca Negrija v času, ko je nastajal njegov katekizem v Chiavenni (predvidoma podlaga za Trubarjev *Catechismus*, 1555), in zato je bil nedvomno tudi nadaljnji posrednik med dvema »oporečnikoma«: Trubarjem in Negrijem.

Francisco Bossanese, Bassanese, Bassianate, Negrus, Negro itd. je bil Vergerijev dolgoletni sodelavec in njegov popoln, samo dve leti mlajši sodobnik (1500–1563), preganjani ubesedovalec zloglasne in v svojem času silno popularne, močno polemične, heretične literature, ki je bila na indeksu inkvizicijske komisije.

Od pomembnejših Negrijevih življenjepisnih podatkov je treba omeniti, da je bil najprej benediktinski opat v Padovi, leta 1525 je za vedno zapustil samostan, se v Nemčiji pridružil luterancem, leta 1538 pa sta ga Capitone in Zwingli kot radikalnega zagovornika reform in protestantskega pastorja z izredno humanistično izobrazbo poslala v Chiavenna. Tam je organiziral šolo latinščine in grščine v tesnem sodelovanju z Vergerijem ml., Ochinom in Stancarom. Negrijeva smrt je bila povezana z njegovo željo, da bi preobrnil k novi veri tudi Slovane. Na Poljskem, kjer se mu je v letih 1556 in 1559 pridružil tudi Vergerij ml.,²⁴ je Negri leta 1563 umrl.²⁵

Kakšen pomen ima pri razkrivanju še neznanih dejstev iz prvega obdobja Trubarjeve književne dejavnosti INTERNET?

Ko ni moglo biti prav nobenega dvoma več, da Inicialka N. (v podpisu N. V. T.) v Catechismu 1555 pomeni Negri (Francesco Negri Bassanese), N. V. T. pa torej Negri, Vergerij, Trubar, smo preko sestavka na medmrežju prišli še do nadaljnje pritrilne informacije, ki je nudila ozadje obširni severno-italijanski literaturi.

Elektronski članek sporoča, kako je v Chiavenni nastala Vergerijeva in Negrijeva predloga za slovenski Trubarjev katekizem 1555: »S svojimi nauki zoper troedinost in krščenje so Negri, Vergerij,

24 To je tudi razlog, da je moral Vergerij Negrija v Trubarjevem *Catechismu* 1555 soprodpisati z začetnico.

25 Caponetto, 1997: 47.

Ochino in Stancaro, najslavnejši italijanski hebraist svoje dobe, razdvojili občino. V poznejših letih je prišlo do razhajanj s Petrom Pavlom Vergeriem ml., ki je poskusil italijansko govoreče občine evangelizirati s katekizmom Johanna Brenza, ki naj bi ga po nekaterih virih prevedel.«²⁶ Da ga je Vergerij prevedel skupaj z Negrijem, ni hipoteza, temveč dejstvo, podprto z dokazi. O tem govori drugi, tudi na medmrežju objavljeni članek. Anabaptisti oz. menoniti, ki so Negrija poleg valdežanov občasno pritegnili s svojo doktrino, prevod katekizma pripisujejo njemu, Negriju, in ne Vergeriju.²⁷ Do tega podatka bi bilo brez INTERNETA zelo težko priti, kar nas tudi opozarja na nekatere še nepritegnjene stvari.

III. Novo o okoliščinah tiska *Ena Molitou tih Kerfzhenikou*, 1555

Vprašanje avtorstva je v 16. stoletju bistveno težje rešljivo kot danes. Veliko je bilo prepisovanja, prisvajanja, sodelovanja, nerazrešenih ali težko določljivih psevdonimov. Zato je povsem upravičeno vprašanje: Zakaj se je treba še ukvarjati s tako nepomembnim delcem, kot je *Ena Molitou tih Kerfzhenikou*? Znani avtor izvirnika je Vergerij, prevoda pa Trubar.

V času globalizacije je razvidnost mreže povezav, četudi samo na miselni ravni, nujno potrebna. To dokazujejo tudi italijanski slavisti, literati in zgodovinarji,²⁸ ki po tolikih letih in ustaljenih mnenjih o zgodovinskih in literarnozgodovinskih dejstvih analizirajo celo najmanjše stilistične posebnosti njihovih avtorjev, da bi potegnili mejo, do kamor sega avtorstvo enega in se prične delež drugega. Zato se vračamo k duhovnima »bratoma« Negriju in Vergeriju.

Pričevanja o literarnem soustvarjanju Negrija z Vergerijem kažejo povsem v novi luči tudi Trubarja, ki je z Vergerijem sprva tesno sodeloval. Splet raziskanih okoliščin vodi do novih vprašanj in s tem

26 Wencker, Erich (1993): 581–583, <http://www.sentieriantichi.org/storia/fanini.html>. Prim. Del Col, 1998: CCIX.

27 Prim.. Henry A., DeWind (1959): Negri, Francesco (1500-1564). Global Anabaptist Mennonite Encyclopedia online.

28 Luigi De Biasio, Sergio Bonazza, Silvano Cavazza, Andrea Del Col, Stefano Di Brazzano, Ugo Rozzo, Fulvio Tomizza.

do novih predvidevanj: ali je *Ena Molitou tib Kerfzhenikou* (1555) tudi Negrijevo delo, se pravi, delo, v katerega je vsaj avtorsko posegel, če ga že ni napisal? Kot nakazujejo literarnozgodovinska pa tudi jezikoslovna dejstva, je bilo to delo, ki ga je Trubar prevajal, a je njegov podpis izostal, po vsej verjetnosti tudi jabolko spora med njim in Vergerijem, saj je pod *Eno molitou* 1555 z velikimi črkami zapisan samo VERGERIUS, a tudi to le pri slovenskem tekstu. Zakaj? Zakaj ni Vergerij podpisan tudi pod italijanskim vzporednim besedilom? Ali je s tem res hotel prikazati svojo gorečnost za slovenske tiske ali svoj velik prispevek k slovenskemu prevodu?

V času skupnega bivanja v Chiavenni sta Vergerij in Negri v celoti združevala svoja prizadevanja in sta bila pobudnika istih reformacijskih tiskov. Negri in Vergerij sta si svoja dela v švicarskem pregnanstvu medsebojno prevajala: povečini je Negri prevajal Vergerijeva latinska dela v italijanščino, pa tudi obratno. Tako govori vse v prid temu, da sta tudi to delo z Vergerijem napisala skupaj oziroma da je Negri Vergerijevemu izdelku dodal še svoj bistveni vsebinski delež. Hudo preganjani Negri verjetno v tem tisku ni poimenovan niti z inicialko N., kot je pri katekizmu 1555. Morda zaradi hude ogroženosti. Tudi za to hipotezo govorijo ugotovljena dejstva.

Številni Negrijevi anonimni, a dokazljivi prevodi Vergerijevih italijanskih spisov v latinščino so potekali v znamenju njunega tesnega prijateljstva. O prijateljih in bratih priča zapis »Ty Vashi Slushabniki inu Bratie« in »N. V. T.« v *Catechismu* 1555.²⁹

Edoardo Barbieri domneva, da je medsebojno ustvarjalno sodelovanje med Negrijem in Vergerijem dobilo neslutene razsežnosti: Francesco Negri je prevajal tudi Vergerijeva latinska dela iz latinščine nazaj v italijanščino. Vsaj pri enem, spisu *De Gregorio Papa*, naj bi bilo gotovo tako: »Negri naj bi bil prevajalec latinskega besedila *De Gregorio Papa* v italijanščino«. ³⁰

29 »Tutti cioè leggevano molto, condividendo per anni le stesse opere e parlandone tanto e spesso avevano duque una sensibilità religiosa comune, avanzavano le stesse critiche alle pratiche tradizionali, aderivano agli stessi fondamenti teologici.« (Del Col, 1998: CCIX.)

30 »... il Negri sia stato il traduttore in italiano di uno scritto latino Del Vergerio, il De Gregorio Papa.« (Barbieri, 2000: 245.)

Ključni indici za domnevo, da je *Ena Molitou tih Kerŷzhenikou* (1555) tudi Negrijevo delo, pa slede. O Vergerijevih posegih v Negrijevo delo *La tragedia del libero arbitrio*, ki se je oblikovala v Negri-Vergerijevem sodelovanju prav v času nastanka omenjene molitve, obstajajo različne študije. Najprej je Vergerij v Poschiavu 1550 Negrija prepričal, da je dodal svojim prvim redakcijam tragedije besedilo o *obsodbi zasledovanj v Benetkah*, ki je ugledalo luč sveta ob izidu 1550.³¹ Najbolj žgočo skupno tematiko zasledovanj preganjanih kristjanov naznanja tudi podnaslov k molitvi, objavljeni in prevedeni 1555;³² njen polni naslov se glasi: *Ena Molitou tih Kerŷzhenikou, kir so ja volo te prauē Vere Vieŷuŷa Criŷtuŷa, pregnani*.³³

Knjiga Fulvia Tomizze *Slabo prihaja s severa*, zgodovinski roman o P. P. Vergeriju ml., ki ga italijanski zgodovinarji zaradi navajanja trdnih dejstev upoštevajo kot polnovredno znanstveno delo,³⁴ podaja življenjsko bibliografijo P. P. Vergerija ml.³⁵ V njej je omenjena inicialka N, nanašajoča se na Negrija Bassanese, uvrščena med Vergerijeve bibliografske podatke:³⁶ »Gospodu N., zaradi kazni, ker imamo (imava) prepričanje, ki ga ljudje sovražijo, ker nočemo (nočeva) iti na Tridentinski koncil.«³⁷ Nemogoče je prezreti, da Vergerijev naslov povzema usodo žrtev preganjanja, med katerimi sta on, Vergerij, in Negri.

Dešifriranje začetnice N. za Negri je omenjeno tudi v najsodobnejši znanstveni literaturi, ki navaja lastnoročen Vergerijev komentar k drugemu ponatisnjenemu bibliografskemu spisku prepovedanih

31 »Negri è stato indotto da un incontro col Vergerio a Poschiavo già nel 1550 ad aggiungere al testo delle prime edizioni della Tragedia le invettive contro la persecuzione a Venezia che appaiono nella edizione del 1550.« (Barbieri, 2000: 252.)

32 Obenem je tudi glavna tema obravnavane molitve.

33 V italijanskem izvirniku: *Oratione de perŷeguitati, e foruŷciti per lo Euangelio, e per Gieŷu Criŷto*.

34 Delo je grajeno na trdnih dejstvih. (Tomizza, 1984.)

35 Tomizza, 1984: 493–501.

36 »Al signor N. perchè cagione non, che siamo della dottrina dal mondo odiata, non vogliamo andar al Concilio di Trento.« (Tomizza, 1984: 495)

37 V prevodu Francke Premk.

knjig – v Vergerijevem *Il Catalogo dei libri – Index librorum prohibitorum* (Katalog knjig – Spisek prepovedanih knjig). Vergerij v njem identificira F. N. B. kot Francesco Negri Bassanese.³⁸ N. pomeni Negri. S tem Vergerij sam dokončno razveljavlja možnost, da bi pod kratico N. v *Catechismu* 1555 Vergerij poimenoval samega sebe (kot *Nostro*, tj. »Naš«) ali Jakoba Andreaeja, ki je bil navzoč pri skupnem pripravljalnem sestanku s Trubarjem in Vergerijem v Ulmu leta 1555.

Najtrdnejše dokazno gradivo za sodelovanje Negrija z Vergerijem tudi pri pripravljanju kratkih besedil, kot sta katekizem in *Ena Molitou tih Kerzhenikou* za tisk, je letnica 1549, to pa je čas njunega najtesnejšega sodelovanja. Prav v zvezi s tem datumom Ugo Rozzo piše: »Proti koncu leta 1549 naj bi v Poschiavu izšel majhen katekizem, objavljen brez imena avtorja, ki naj bi mu sledila Ena Molitou ...«³⁹ Kratki besedili v pisanju izurjenemu Vergeriju res nista delali najmanjših težav,⁴⁰ a povsem očitno sta Negri in Vergerij posegala drug drugemu »v pero« in končni izdelek je bil skupen. Le tako je mogoče razumeti, zakaj je VERGERIUS odtisnil svoj avtorski pečat le pri slovenskem tekstu, pri italijanskem pa ni bil nikjer naveden. Trubar je bil v Vergerijevih očeh le začetnik, ki se svojemu avtorstvu brez težave lahko odreče, Vergeriju, svojemu velikemu dobrotniku, v prid. To pa poleg razhajanj obeh piscev zaradi trdnega stališča o individualnosti slovenskega jezika (Trubar) in skupne južnoslovanske jezikovne podstave ciljnega jezika, v katerega naj bi Trubar prevajal (Vergerij), poleg Vergerijeve oholosti ni bil glavni razlog za Trubarjevo užaljenost. Trubar ni bil ozkosrčna značaja.

Globje razloge za očitno nesoglasje, do katerega je moralo priti med Trubarjem in Vergerijem že pri slovenjenju besedila *Ena Molitou tih Kerzhenikou* 1555, je mogoče najti pri jezikovni analizi tega slovenskega besedila. Prevod je Trubarjev, o tem ni nikakršnega dvoma. Toda v njem so napake sklona, kot »*utim* vezhni fuitlobi, prebiuash«

38 F. N. B. pomeni Francesco Negro Bassanese: »... jo bom razgalil jaz, to šifro. Francesco Negro Bassanese pomenijo te tri črke. On mi je dal dovoljenje, da to pojasnim.« (Barbieri, 2000: 242.)

39 Rozzo, 2000: 143.

40 Prim. Rozzo, 2000: 144.

(str. 1), oblika *druhe* v: »od mezha oli kake *druhe* rizhi de poginemo« (str. 2), nadalje je sama narava besedišča pogosto odmaknjena od Trubarjevega besednjaka oziroma od izvirnikovega slikovnega ubesedovanja, na primer prevajanje tipa *abstractum pro concreto*, kot il *cuore* »srce« z *dub*:

Io fpirito che ci hai donato rende testimonio ne *cuori* nostri
tui Duh, kateriga fi ti nam shenkal, pryzho daie timu nashimu
dubu.

Ta dokumentacija kaže, da se je Vergerij prehudo vtikal v slovensko prevajanje, ga celo popravljal, in to narobe, kar je imelo verjetno za posledico, da Trubar kot prevajalec v knjižici *Ena Molitou tib Kertzhenikou* 1555 sploh ni hotel biti poimenovan oziroma je knjižica izšla brez Trubarjevega pristanka.

Kako naj bi bil duhovno razgibani furlanski duhovnik in »heretik« Narcisso Pramper da Udene, avtor dela *Specchio de verità* (Zrcalo resnice)⁴¹ neposredno ali posredno prek Vergerija ml. povezan s P. Trubarjem? *Zrcalo resnice* razgalja v prvi vrsti zlorabe katoliškega duhovništva pri cerkvenih obredih. Med osrednjimi viri, ki jih je Pramper upošteval, je bil po vsej verjetnosti tudi latinski komentar Vergerijevega opusa: »Zdi se, da naj bi imel (Pramper) tudi ... en latinski prevod Vergerijevega dela.«⁴²

Pramper v *Zrcalu resnice* delno prepisuje traktat Augusta oz. Agostina Mainardia (s psevdonomimom Antonio di Adamo) *Annotomia della Messa* (Pripombe k maši).⁴³ Agostino Mainardi je bil za razliko od furlanskega duhovnika Narcissa Pramperja italijanski benediktinski duhovnik, ki je prestopil v protestantsko vero, zapustil Italijo in bil do smrti protestantski pastor v obmejnem švicarskem mestecu.

Na internetu najdemo pod geslom Agostino Mainardi podrobnosti o tem, kako so se v Chiavenni, centru novodobnega gibanja, srečevali intelektualno razgibani privrženci evangeličanskega nauka kot

41 O Pramperjevi razpravi (Narcisso Pramper), objavljeni 1560, najdemo vse podrobnosti v monografiji avtorja Luigija De Biasia, 1986.

42 Prim. »De gli autori et compositori dell'errore della messa et del vero et falso sacerdotio.« (De Biasio, 1986: 23). Prim. Premk, 1999: 80.

43 Kritična razlaga in razčlemba maše.

Vergerij ml., Negri, Ochino in Stancaró, pomembni za prvo fazo Trubarjevega ustvarjanja.⁴⁴

Sklep

Pri iskanju pravega odgovora na odprta vprašanja v zvezi z življenjem in delom Primoža Trubarja lahko internet igra pomembno vlogo vsestranskega moderatorja.

Postopek odkrivanja štiristo let stare resnice je lahko zelo zamuden: potreben je spontan preblisk, asociacija ali osebni napotek, najdba v knjižnici ali na medmrežju, ki vodi prek domneve ali hipoteze do utemeljenega prepričanja. To pa je treba še temeljito raziskati, preden lahko pridemo do ugotovitve, vsestransko podprte z novimi dokazi, da se lahko uveljavi kot znanstvena trditev (ugotovitev navzen), in šele takrat se lahko izloči neosnovana ustaljena ali še neukoreninjena mnenja.

V sestavku obravnavane povezave med italijanskimi, švicarskimi in slovenskimi privrženci novim evangeličanskim verskim tokovom v 16. stoletju razgaljajo preteklost v neposredni zvezi s Trubarjem, tudi tisto, ki je ostala stoletja popolnoma neznana oziroma prikrita. Tako je podan ključ do umevanja podrobnosti nepojasnjenega soavtorstva v Trubarjevih tiskih, v prvi vrsti zadevajočih leto 1555. To pa je podlaga vse njegove kasnejše dejavnosti.

Tako je bila razrešena do nedavna nepojasnjena uganka:

Skrivnostno začetnico *N.*, ki je izpričana pred Vergerijevo *V.* in Trubarjevo *T.* na koncu spremne besede k Trubarjevemu *Catechismu* iz leta 1555 in ki sledi Trubarjevemu posvetilnemu pozdravnemu nagovoru *Ty Vashi Slushabniki inu Bratie N. V. T. (Catechismus, 1555)*, je treba brati »Francesco Negri Bassanese«, ob soavtorjih: Peter Pavel Vergerij ml., Primož Trubar. Kot neustrezni sta bili izločeni dve drugi možni razvezavi kratice *N.*: »Nostro« (»Naš« Vergerij⁴⁵) ali Jakob Andreae⁴⁶.

Glede vloge interneta si moramo biti edini, da pravim uporabnikom lahko večkrat pride na pomoč ob ključnem trenutku. Najbolje

44 Wenneker, 1993: 581–583.

45 To možnost je najprej odkrila in kot neustrezno črtala Francka Premk.

46 To tolmačenje ni preseglo ravni hipoteze v slovenski literarni zgodovini.

je, da ga uporabimo šele po tem, ko smo se skozi vso temeljno problematiko in njene čeri prebili »pešč«, to je z ustrezno strokovno knjižno literaturo. Poleg vseh drugih prednosti interneta moramo navesti še tiste, ki posebno v humanistiki ne smejo biti prezrte: možnost preverjanja. Onemogočeno je kakršno koli potvarjanje. Pri tako novih in neobičajnih raziskavah, kot je podana s tem prispevkom, se vsak uporabnik interneta lahko takoj prepriča o verodostojnosti navedenih podatkov.

Prav tako je internet tudi zagotovilo, da zgodovinska dejstva v zvezi s starejšimi avtorji, kot je Trubar, ne ostajajo prikrita. Čeprav so bila stoletja nedosegljiva, pridejo s povezovanjem slovenskih, hrvaških, italijanskih in nemških izsledkov kmalu na dan.

Ključni etični predpogoj, da bo sistem interneta še dolgo deloval in se razvijal, pa je uporabnikova etika, ki zagotavlja avtorjevo zaščito.

Povzetek najnovjših dognanj

V obravnavi je podanih veliko indicev za hipotezo, da je *Ena Molitou tih Ker?zbenikou* ne samo Vergerijevo, temveč tudi Negrijevo delo. Za to, da je temu tako, govorijo dejstva: Vergerij ni niti z začetnico podpisan pri italijanskem izvorniku tega besedila, temveč samo pod slovenskim prevodom. Italijanski izvornik je nastal leta 1549, to je v času največjega sodelovanja med Vergerijem in Negrijem. Anabaptisti oz. menoniti, ki so Negrija poleg valdežanov občasno pritegnili s svojo doktrino, prevod katekizma, ki je nastal prav v tem letu (1549) in ki mu *Ena Molitou* sledi kot njegov integralni del, pripisujejo njemu, Negriju, in ne Vergeriju.⁴⁷ Tudi do tega podatka bi bilo brez interneta zelo težko priti.

Tako se na vse možne načine najtežjega odpora postopoma sestavlja mozaik informacij o Trubarjevem življenju in delu v trdno celoto.

47 Prim. De Wind, 1959.

VIRI, LITERATURA

- Barbieri, Giovanni (2000): Pier Paolo Vergerio censore degli indici dei libri proibiti. Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso L'Europa el Cinquecento. Ur. Ugo Rozzo. V : Forum (2000): 143-177.
- Bonazza, Sergio (1996): Primož Trubar in italijanska reformacija. V: III. Trubarjev zbornik. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar.
- Di Brazzano, Stefano (2005): Bonomo, Pietro. Diplomatico, umanista e vescovo di Trieste. Trieste: Edizioni Parnaso.
- Caponetto, Salvatore (1997): La Riforma protestante nell'Italia del Cinquecento. Torino: Claudiana.
- De Biasio, Luigi (1986): Narcisso Pramper da Udene. Un prete eretico del Cinquecento. Udine: Del Bianco Editore.
- Del Col, Andrea (1998): L'inquisizione nel patriarcato e diocesi di Aquileia 1557-1559. Trieste: Edizioni Università.
- Premk, Francka (1992): Korenine slovenskih psalmov. Ljubljana: Trubarjevo društvo.
- Premk, Francka (1973): La signification du moment présent et l'idée de la mort chez M. de Montaigne. Doktorska disertacija. Zürich - Ljubljana.
- Premk, Francka (1999): Medsebojni ustvarjalni vplivi Primoža Trubarja in Petra Pavla Vergerija ml. Peter Pavel Vergerij ml., polemični mislec v Evropi 16. stoletja. V: Acta Histriae 8 (1999), 61-90.
- Premk, Francka, Premk-Bogataj, Eva (2006): Važnost stvaralačke veze Primož Trubar - Peter Pavel Vergerij ml. za Slovence i Hrvate. V: Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 1-2 (2006), 63-64, 13-34.
- Premk, Francka (1995): Veliki rokopisni slovensko-nemški slovar Štefana Kociančiča (1871) in hrvaško izvorno besedišče. Riječ 1 (1995), 1/2, 43-56.
- Rajhman, Jože (1986): Pisma Primoža Trubarja. Ljubljana: SAZU.
- Rajhman, Jože, Ivan Filipović (1982). V: Slovenski biografski leksikon 13. Ljubljana: SAZU.
- Rozzo, Ugo (2000): Pier Paolo Vergerio censore degli indici dei libri proibiti. Pier Paolo Vergerio il Giovane, un polemista attraverso L'Europa el Cinquecento. Udine: Forum.
- Tomizza, Fulvio (1984): Il male viene dal nord. Milano: Arnoldo Mondadori.
- Wenneker, Erich (1993): V: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon 5. Spalten: Verlag Kirchenlexikon, 581-583.